

САВА ТЕКЕЛИЈА И ХОРСКО ПОЈАЊЕ

SAVA TEKELIJA AND CHORAL SINGING

Саша ЈАШИН • Saša IAȘIN

Савез Срба у Румунији, Темишвар, Румунија
Union of Serbs in Romania, Timișoara, Romania
isidora_iasin@yahoo.com

САЖЕТАК

Сава Текелија, истакнута личност у културном животу Срба Хабзбуршког царства, вршио је добротворну и ктиторску делатност, доприносио је унапређењу црквеног, духовног и културног живота у граду на Моришу. Као родољуб и интелектуалац уверен у културне и духовне вредности, допринео је усавршавању и улепшавању православног богослужења увођењем хорских композиција.

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Сава Текелија; Арад; хорско појање; Банат;

Српско црквено хорско појање које је почело да буде све присутније у богослужењу Цркве у првој половини XIX века, имала је као естетски узор руско-украјинску духовну хорску музику, која је у почетцима била неизоставни репертоар у српском богослужбеном животу и у концертима духовне музике. Појачка традиција код Срба као и код других словенских народа

ABSTRACT

Sava Tekelija, a prominent figure in the cultural life of the Serbs of the Habsburg Empire, performed charitable and founding activities, contributing to the improvement of church, spiritual and cultural life in the city on Mureș. As a patriot and intellectual convinced of cultural and spiritual values, he contributed to the improvement and beautification of Orthodox worship by introducing choral compositions.

KEY WORDS

Sava Tekelija; Arad; choral singing; Banat;

Serbian church choral singing, which began to be more and more present in the worship of the Church in the first half of the 19th century, had as an aesthetic model Russian-Ukrainian spiritual choral music, which in the beginning was an indispensable repertoire in Serbian liturgical life and in concerts of spiritual music. The singing tradition among the Serbs, as well as among other Slavic peoples,

почива на византијској основи, а оно што их чини аутентичним националним црквеним појањем то је фолклор који је имао видног утицаја на даље формирање народног црквеног појања. Међутим српско народно црквено појање, за разлику од византијског и руског, преносило се усменим путем, све док истакнути српски музиколози нису почели да бележе и транспонују у модерном нотном систему српску певничку, а касније, и хорску музику. У оваквим условима скоро је било немогуће да се српском хорском појању приближи руско хорско појање, које је, по узору на византијско, бележено модерним нотним системима западњачке музичке културе (Рашковић, 2018: 60). То су били велики изазови са којима се српска музичка култура и духовност требала изборити на освиту деветнаестог столећа. За то је био неопходан рад и залагање значајних културних, духовних и световних посланика, какав је био арадски племић, мецена српске културе и духовности, добротвор и правник племенити Сава Текелија. Сава Поповић Текелија од Визеша и Кевермеша, син Јована и Марте, рођен је 28. августа 1761. године у Араду. Школовао се у Араду и Будиму где је изучавао латински језик, филозофију, реторику и поезију. Од 1780. до 1782. године слушао је предавања из права на Бечком универзитету. Овде је усавршио и своја дотадашња знања из француског, италијанског и шпанског језика. Осим ових страних језика служио се енглеским, румунским и руским језиком. Постао је први Србин доктор

rests on a Byzantine foundation, and what makes them authentic national church singing is the folklore that had a visible influence on the further formation of folk church singing. However, Serbian folk church singing, unlike Byzantine and Russian, was transmitted orally, until prominent Serbian musicologists began to record and transpose Serbian chant, and later, choral music in a modern notation system. In these conditions, it was almost impossible for Russian choral singing to come close to Serbian choral singing, which, following the example of Byzantine, was recorded using modern notation systems of Western musical culture (Rašković, 2018: 60). These were the great challenges that Serbian musical culture and spirituality had to face at the dawn of the nineteenth century. For this, the work and commitment of significant cultural, spiritual and secular representatives was necessary, such as the noble Sava Tekelija, a nobleman from Arad, patron of Serbian culture and spirituality, benefactor and jurist.

Sava Popović Tekelija of Vizeš and Kevermeš, son of Jovan and Marta, was born on August 28, 1761 in Arad. He was educated in Arad and Buda where he studied the Latin language, philosophy, rhetoric and poetry. From 1780 to 1782, he attended law lectures at the University of Vienna. Here he perfected his previous knowledge of French, Italian and Spanish. Apart from these foreign languages, he used English, Romanian and Russian. He became the first Serbian doctor of legal sciences in 1786 when he defended his thesis entitled On the cause and

правних наука 1786. године када је одбранио тезу под насловом *Оузроку и циљу постојања државе*. Путовао је у Русију у два наврата 1787. и 1811. године. Био је учесник Темишварског сабора 1790. године као представник из редова племства. На овом сабору заступао је опозициона мишљења према бечком двору, био присталица нагодбе са Мађарима, а за новог карловачког митрополита подржавао је кандидатуру будимског епископ Стефана Стратимировића. Радио је као подбележник чанадске жупаније а затим изабран за секретара српске канцеларија у Бечу. са овог положаја се вратио у Араду 1799. године и ставио се у службу српског народа. По повратку у Арад и престанком политичких ангажмана 1802. године посветио се трговином ратарских производа и стоком. Цару Фрањи је у више наврата писао меморандуме и тражио побољшање положаја Срба у Монархији. У Араду је основао 1810. године фонд за школовање арадске српске омладине, а 1811. године и проповедничку фондацију из чијег фонда су награђивани арадски свештеници за сваку изговорену беседу. Као и његов прадеда Јован помогао је Петропавловску цркву у Араду 1822. године када је приложио већу суму за изградњу новог торња. Како је његов брак са лутеранком Амелијом Безег остао без потомака, завештао је своју заоставштину од 400.000 форинти за добротворне сврхе. Тако је 1838. године основао Текелијанум у Будимпешти, а следећих година са одобрењем карловачког митрополита основао фонд од 108.000 форинти за школовање по 4 српских студената

purpose of the existence of the state. He traveled to Russia on two occasions in 1787 and 1811. He was a participant in the Timisoara Assembly in 1790 as a representative from the ranks of the nobility. At this assembly, he represented oppositional opinions towards the Viennese court, was a supporter of the settlement with the Hungarians, and supported the candidacy of Buda bishop Stefan Stratimirović for the new Karlovac metropolitan. He worked as a subnotary of the Canad County and then was elected as the secretary of the Serbian offices in Vienna. from this position he returned to Arad in 1799 and put himself at the service of the Serbian people. After returning to Arad and ending his political engagements in 1802, he devoted himself to the trade of agricultural products and livestock. He wrote memoranda to Emperor Franz on several occasions and asked for an improvement in the position of the Serbs in the Monarchy. In 1810, he founded a fund for the education of Arad's Serbian youth in Arad, and in 1811, a preaching foundation from which Arad's priests were rewarded for every sermon delivered. Like his great-grandfather Jovan, he helped the Petropavlovsk church in Arad in 1822 when he contributed a larger sum for the construction of a new tower. As his marriage to the Lutheran Amelia Bezeg remained childless, he bequeathed his inheritance of 400,000 forints to charity. Thus, in 1838, he founded the Tekelijanum in Budapest, and in the following years, with the approval of the Metropolitan of Karlovac, he established a fund of 108,000 forints for the education of 4 Serbian students

са територије Војне Крајине у бечкој војној академији. Остатак своје имовине завештао је Текелијануму 1840. године, а Матици српској поверио старање о њој. Приликом настајања библиотеке матице српске поклонио јој је своју личну библиотеку, а Мађарској академији наука и Реформаторском колегијуму у Дебрецину поклонио је 1841. године веће суме новца. Матица српска га је 1841. године изабрала за почасног председника а био је и члан Друштва српске словесности од 11. јуна 1842. године. Умро је 21. септембра 1842. године и сахрањен у ктиторској задужбини Текелија у Араду (Гавриловић, 2003).

Основна одлика Текелијиних завештања је да су она пре свега, била намењена просвећивању српског народа. Само се тако могло супротставити наглом опадању економског, политичког и културног значаја Срба у аустријској царевини. Сава Текелија је био један од највећих задужбинара који је изузетно много допринео културном стваралаштву Срба прве половине XIX века. Неке од његових задужбина су га, из тог разлога, надживеле више од сто година. Идеја да својим сународницима омогући бржи улазак у круг просвећених европских народа јављала се код Текелије знатно раније но што су Матица српска и Текелијанум основани. Добротворна мисија почела је од родног места Арада, али се није зауставила у њему. Године 1808. са више Арађана¹

from the territory of the Military Krajina in the Vienna Military Academy. He bequeathed the rest of his property to Tekelijanum in 1840, and entrusted the care of it to Matica Srpska. During the creation of the library of the Serbian Motherland, he donated his personal library to it, and in 1841, he donated large sums of money to the Hungarian Academy of Sciences and the Reformation College in Debrecen. In 1841, Matica srpska elected him as the honorary president, and he was also a member of the Society of Serbian Literature from June 11, 1842. He died on September 21, 1842 and was buried in the church founded by Tekelija family in Arad (Гавриловић, 2003).

The main feature of Tekelia's bequests is that they were primarily intended for the enlightenment of the Serbian people. This was the only way to counter the sudden decline of the economic, political and cultural importance of the Serbs in the Austrian Empire. Sava Tekelija was one of the biggest benefactors who contributed a lot to the cultural creation of Serbs in the first half of the 19th century. For this reason, some of his endowments outlived him by more than a hundred years. The idea of enabling his compatriots to enter the circle of enlightened European nations more quickly occurred to Tekelia much earlier than Matica srpska and Tekelijanum were founded. The charitable mission started from the birthplace of Arad, but it did not stop there. In 1808,

¹ Сава Текелија, Сава Арсић, Јован Александровић, Јован Бонтилоћ, Марко Бабић, Сава Грујић, Атанасије Грујић, Лаза Еремић, Георгије Грујић, Јован Грујић, Димитрије Грујић, Михаил Јовица, Георгије Илић, Георгије Јанковић, Михајло Крестић, Емерик Константиновић, Теодор Љупшић, Георгије Михајловић, Јаков Мишић, Лаза

основао је фонд за школовање младих арадских Срба. Неколико година касније по повратку из Русије основао је Предикалну фондацију (проповеднички фонд). Ова фондација је намењена свештенослужитељима Текелијине цркве из Арада. Фонд је установљен 14. јануара 1811. године у Араду. Главна сума овог фонда износила је 1.000 форинти, које је Текелија приложио арадској црквеној општини, под условом да се ова сума положи у штедионицу и да се од камате овај фонд издржава. Главна одредба овог фонда односила се на свештенике који проповедају на литургијама у храму Светих Апостола Петра и Павла у Араду, а које да црквени тутори сваком приликом награђују са по пет форинти, а у случају да главни фонд се удвостручи, онда би тутори могли

together with several Aradians, he founded a fund for the education of young Serbs from Arad. A few years later, after returning from Russia, he founded the Predical Foundation (preaching fund). This foundation is intended for priests of Tekelia's church from Arad. The fund was established on January 14, 1811 in Arad. The main sum of this fund was 1,000 forints, which Tekelija contributed to the church municipality of Arad, on the condition that this sum be deposited in a savings bank and that this fund be supported from the interest. The main provision of this fund referred to the priests who preach at the liturgies in the Church of the Holy Apostles Peter and Paul in Arad, who should be rewarded by the church tutors with five forints on each occasion, and in the event that

---

Михајловић, Емануел Пулио, Никола Поповић, Георгије Станковић, Петар Станојевић, Сава Секулић, Јован Танка, Коста Тодоровић, Павле Ђурски, Коста Александровић, Василије Антоновић, Никола Бабић, Петар Грујић, Георгије Грујић, Сава Михајловић, Димитрије Марко, Петар Маринковић, Никола Михајловић, Петар Николић, Петар Огњановић, Василије Петровић, Павле Поповић, Константин Пулио, Александар Радивојевић, Георгије Секулић, Лаза Сечански, Димитрије Станковић, Атанасије Чучан, Димитрије Крестић, Гаврило Јанковић, Игња Кремер, Јован Секулић, Андрија Антоновић, Ђорђе Марко и Јова Грујић. Међу даљим приложницима су били: наследници Јована Животића и Јована Јовановића, удовице Јовановић и Клајић, Мита Бугарин, Ђорђе Јанковић са супругом, Сава Ђорђевић, Никола Недељков, наследници Гавре Путерића, Ђорђе Бота, Сима Парванов, Лаза Стојан, Мита Богдан и месна црквена општина. • Sava Tekelija, Sava Arsić, Jovan Aleksandrović, Jovan Bontiloć, Marko Babić, Sava Grujić, Atanasije Grujić, Laza Eremić, Georgije Grujić, Jovan Grujić, Dimitrije Grujić, Mihail Jovica, Georgije Ilić, Georgije Janković, Mihajlo Krestić, Emerik Konstantinović, Teodor Ljupšić, Georgije Mihajlović, Jakov Mišić, Laza Mihajlović, Emenuel Pulio, Nikola Popović, Georgije Stanković, Petar Stanojević, Sava Sekulić, Jovan Tanka, Kosta Todorović, Pavle Đurski, Kosta Aleksandrović, Vasilije Antonović, Nikola Babić, Petar Grujić, Georgije Grujić, Sava Mihajlović, Dimitrije Marko, Petar Marinković, Nikola Mihajlović, Petar Nikolić, Petar Ognjanović, Vasilije Petrović, Pavle Popović, Konstantin Pulio, Aleksandar Radivojević, Georgije Sekulić, Laza Sečanski, Dimitrije Stanković, Atanasije Čučan, Dimitrije Krestić, Gavrilo Janković, Ignja Kremer, Jovan Sekulić, Andrija Antonović, Đorđe Marko and Jova Grujić. Among further contributors were: heirs of Jovan Životić and Jovan Jovanović, widows Jovanović and Klajić, Mita Bugarin, Đorđe Janković and his wife, Sava Đorđević, Nikola Nedeljko, heirs of Gavra Puterić, Đorđe Bota, Sima Parvanov, Laza Stojan, Mita Bogdan and the local church parish.

исплаћивати награду свештеницима до 10 форинти. Фондација је била активна и у међуратном периоду. Године 1927 у готовом новцу је имала 200 леја, у штедионицама 3.180 леја, позајмљено 5.000 леја а као ратни зајам уступљен држави 1.000 леја. Исте године фонд је остварио приход од 916 леја, који је положен на чување Кредитној банци (Banca de Credit). Овом фондацијом су управљали благајници српске цркве из Арада према личном нахођењу, пошто фондација није имала сопствени правилник. Касније се овој фондацији придружили и други Арађани попут удове Видуловић и наследници покојног Петра Мокуце (Јашин, 2021: 102).

Сава је у Араду активно учествовао у животу православне заједнице. Активан је био у отварању арадске Препарандије са румунским наставним језиком, а већ 1806. године његовом заслугом су започеле светосавске црквене светковине (Милосављевић, 1998: 14). Библиографија радова Саве Текелије позната је у великој мери трудом српске историографије, али је његов рад на пољу музикалија остао непознат. Да је Сава ценио црквену музику и да је чак пробао да компонује неоспорно доказују документи из заоставштине ове породице.

У издању Музеја Војводине објављен је рукопис музичке композиције за хор коју је Сава записао. Композиција обједињује одговарања на литургији: *Тебје Господи, Сузубу јектенију, Господи помилуј*. Није сигурно да ли је приложени документ био саставни део веће композиције која је обједињавала све литургијске песме. Очигледно припада Сави Текелији,

the main fund is doubled, then tutors could pay priests up to 10 forints. The foundation was also active in the interwar period. In 1927, she had 200 lei in cash, 3,180 lei in savings banks, 5,000 lei borrowed and 1,000 lei given to the state as a war loan. In the same year, the fund generated an income of 916 lei, which was placed in the custody of the Credit Bank (Banca de Credit). This foundation was managed by the treasurers of the Serbian Church from Arad according to their personal discretion, since the foundation did not have its own rules. Later, other Aradians joined this foundation, such as widow Vidulović and the heirs of the late Petar Mokuca (Јашин, 2021: 102).

Sava actively participated in the life of the Orthodox community in Arad. He was active in the opening of the Preparandia in Arad with the Romanian language of instruction, and already in 1806, thanks to him, the St. Sava church festivities began (Милосављевић, 1998: 14). The bibliography of the works of Sava Tekelija is known to a large extent due to the efforts of Serbian historiography, but his work in the field of musicals remained unknown. That Sava appreciated church music and that he even tried to compose is indisputably proven by documents from the legacy of this family.

The manuscript of the musical composition for the choir written by Sava was published in the edition of the Museum of Vojvodina. The composition unites the responses at the liturgy. It is not certain whether the attached document was an integral part of a larger composition that united all the liturgical songs. It obviously belongs to Sava Tekelija,

што додатно сведочи и воштани печат Текелија који се налази у дну документа (Поповић & Отић, 12). Такође није извесна ни година када је документ настао, али недвосмислено сведочи о Савином интересовању за хорско појање.

У томе нас поткрепљује и чињеница да је, враћајући се са путовања из Русије 1811. године, Сава са собом донео више хорских композиција. Како је његов рад и брига била сконцентрисана у Араду, постојање хорског певачког друштва у граду на Моришу у првој деценији XIX столећа, за које је Сава понео са собом хорске партитуре постаје извеснији. Комплексност и виртуозност самих композиција претпоставља постојање добро подученог хора, коме нотни записи нису страни, а саме композиције су биле намењене црквеном богослужењу, што свакако претпоставља активност певачког друштва у цркви а и ван ње на разним концертима. Недовољно истражена грађа арадске парохије као и умањено интересовање музиколога о раду Саве Текелије и музичког живота Арађана на почетку деветнаестог столећа онемогућавају да се изрече било какав суд.

У рукописном одељену Матице српске чувају се композиције са печатом Саве Текелије, са додатним објашњењем да је књиге донео највероватније Сава 1811. године што је поткрепљено и библиографском грађом (Герасимова-Персидска, 1991: 3–4). Предмет је подељен у пет књига:

1. *КОНЦЕРТЫ на пять голосовъ. [1], Дишка|н|тѣ*; Сигнатура МР I 3/1, 105 листова, од који 32 празна, а на првом листу на

which is further evidenced by the wax seal of Tekelia at the bottom of the document (Поповић & Отић, 12). It is also not certain when the document was created, but it clearly testifies to Sava's interest in choral singing.

This is supported by the fact that, returning from a trip from Russia in 1811, Sava brought with him several choral compositions. As his work and care was concentrated in Arad, the existence of a choral singing society in the town on Mureș in the first decade of the nineteenth century, for which Sava took choral scores with him, becomes more certain. The complexity and virtuosity of the compositions themselves presupposes the existence of a well-trained choir, which is no stranger to sheet music, and the compositions themselves were intended for church worship, which certainly presupposes the activity of the choir in the church and outside it at various concerts. The insufficiently researched structure of the Arad parish, as well as the reduced interest of musicologists in the work of Sava Tekelija and the musical life of the people of Arad at the beginning of the 19th century, make it impossible to pass any judgment.

In the manuscript department of Matica srpska, compositions with the seal of Sava Tekelija are stored, with the additional explanation that the books were most likely brought by Sava in 1811, which is also supported by bibliographical material (Герасимова-Персидска, 1991: 3–4). The subject is divided into five books:

1. *КОНЦЕРТЫ на пять голосовъ. [1], Дишка|н|тѣ*; Signature MR I 3/1, 105 leaves, of which 32 are empty, and on the first leaf, on the

полеђини залепљен је бакрорез са представом скидања са крста Господа Исуса Христа. Други лист у доњем левом углу видно се истиче овални печат Саве Текелије (Савва Тјукјули).

2. *КОНЦЕРТИ на пять голосовъ. [2], Алтъ 1; сигнатура МР I 3/2, 105 листа од који 33 празна, а на трећем листу на полеђини бакрорез са представом Богородице код Крста. На првом листу испод садржаја налази се овални печат Саве Текелије (Савва Тјукјули).*

3. *КОНЦЕРТЫ на пять голосовъ. [3], Алтъ 2; сигнатура МР I 3/3, 110 листа од који 33 празна, а на трећем листу на полеђини залепљен бакрорез са представом скидања са крста Господа Исуса Христа. Испод садржаја у доњем левом углу видно се истиче овални печат Саве Текелије (Савва Тјукјули).*

4. *КОНЦЕРТЫ на пять голосовъ. [4], Басъ 1; сигнатура МР I 3/4, 111 листова од којих 35 празних а на трећем листу на полеђини залепљен бакрорез са представом Распећа Господа Исуса Христа. Испод садржаја у доњем десном углу видно се истиче овални печат Саве Текелије (Савва Тјукјули).*

5. *КОНЦЕРТЫ на пять голосо|въ|. [5], Басъ и дишкан|тъ| 2; сигнатура МР I 3/5, 98 листова од којих 32 празна а на трећем листу на полеђини залепљен бакрорез са представом Страдања Господа Исуса Христа. Испод другог листа у доњем десном углу видно се*

back, a copper engraving with the representation of the Lord Jesus Christ being taken down from the cross is pasted. The oval seal of Sava Tekelija (Савва Тјукјули) is clearly visible in the lower left corner of the second sheet.

2. *КОНЦЕРТИ на пять голосовъ. [2], Алтъ 1; signature MR I 3/2, 105 leaves of which 33 are empty, and on the third leaf on the back a copper engraving with a representation of the Virgin near the Cross. On the first sheet below the contents is the oval seal of Sava Tekelija (Савва Тјукјули).*

3. *КОНЦЕРТЫ на пять голосовъ. [3], Алтъ 2; signature MR I 3/3, 110 leaves, of which 33 are empty, and on the third leaf, on the back, a copper engraving with the representation of the Lord Jesus Christ being taken down from the cross is pasted. Below the contents in the lower left corner, the oval seal of Sava Tekelija (Савва Тјукјули) stands out.*

4. *КОНЦЕРТЫ на пять голосовъ. [4], Басъ 1; signature MR I 3/4, 111 leaves, 35 of which are empty, and on the third leaf, on the back, a copper engraving with the representation of the Crucifixion of Jesus Christ is glued on. Below the content in the lower right corner, the oval seal of Sava Tekelija (Савва Тјукјули) stands out.*

5. *КОНЦЕРТЫ на пять голосо|въ|. [5], Басъ и дишкан|тъ| 2; signature MR I 3/5, 98 leaves, 32 of which are blank, and on the third leaf, a copper engraving with a representation of the Passion of Jesus Christ is pasted on the back. Under the second leaf in the lower right corner, the oval*

истиче овални печат Саве
Текелије (Савва Тјукюли).

Тематски је подељен на различите композиције посвећене страдањима Господа Исуса Христа што сугеришу и бакрорези постављени на почетку сваког рукописа, затим песме посвећење васкрсењу и вознесењу, а као посебни одељак при крају стављене су у нотама за хорско извођење и литургијске песме и причасни. Из садржаја изводимо композиције:

seal of Sava Tekelija (Савва Тјукюли) is visible.

Thematically, it is divided into different compositions dedicated to the sufferings of the Lord Jesus Christ, which is suggested by the copper engravings placed at the beginning of each manuscript, then the dedication songs to the resurrection and ascension, and as a special section near the end, liturgical songs and stories are placed in the sheet music for choral performance. We derive compositions from the content (titles transcribed in Serbian):

- *Днес Владика твари и Господ*
- *На крестје тја возвишен*
- *Тене одјејушчагосја свјетом*
- *Даруј ми умиленије*
- *О роге мње грјешном*
- *Објатија отча отверстми*
- *Приди Свјати Душе и*
- *Царице моја преблагаја*
- *Јегда престављеније Пророческоје*
- *Господи вознесесја*
- *Господи твоєм вознесенији*
- *На горах Свјатих зрја*
- *Тјело Христово примите*
- *Небеса убо достоино*
- *Ликујут ангели*
- *Веселитесја праведни*
- *Радости моје срдце*
- *Служба Божија*
- *На крестје табор*
- *Мати Божија Пречистаја*
- *Богоносе Игнатије*
- *Веселитесја праведни*
- *Ликујут ангели*
- *От корене царска*
- *Просвјешчени душеју*
- *Услишах доблествено*

Рукопис не бележи име аутора сваке композиције, што доводи до закључка да је рукопис служио као

The manuscript does not record the name of the author of each composition, which leads to the conclusion that the

својеврсан приручник руских и украјинских певачких друштава. Имајући у виду да су руску и украјинску црквену музику оставили трајне трагове композитори попут Миколе Дилецког², Василија Титова³ и Ивана Домарацког⁴ вероватно су неке од записаних композиција дело ових значајних композитора. Рукописи садрже композиције за следеће гласове: дискант 1, алт 1, алт 2, бас, бас дискант 2. Омот рукописа је тврдог повеза са картонским корицама обученим у црну кожу. Пошто су петолинијски нотни системи исписани на свим страницама, али пред крај недостају саме композиције, може се претпоставити да је Сава затражио да му се композиције препишу на брзу руку, те није чекао да се заврши рукопис, или се у тим рукописима дописивале композиције, а за време његовог боравка није било времена да се све препишу. Такође не изоставља се могућност ни да је Сава слушао све композиције, те су оне преписане по његовом одабиру. Модернизовање и диверсификација културног и верског живота у Поморишју је почела веома рано. Хорско појање је брзо постало привлачно и прихваћено у црквеном

manuscript served as a manual of sorts for Russian and Ukrainian singing societies. Bearing in mind that Russian and Ukrainian church music was left lasting traces by composers such as Mykola Diletskii², Vasil Titov³ and Ivan Domaratskyii⁴, it is likely that some of the recorded compositions are the work of these important composers. The manuscripts contain compositions for the following voices: treble 1, alto 1, alto 2, bass, bass treble 2. The cover of the manuscript is hardcover with a cardboard cover covered in black leather. Since the five-line musical notation is written on all pages, but the compositions themselves are missing towards the end, it can be assumed that Sava asked for the compositions to be transcribed for him in a quick hand, and did not wait for the manuscript to be finished, or that the compositions were written in those manuscripts, and during his stay there was no time to rewrite everything. It is also possible that Sava listened to all the compositions, and they were transcribed according to his choice. The modernization and diversification of cultural and religious life in the Mureș Valley began very early. Choir singing quickly became attractive and accepted in the church

---

² Микола Павлович Дилецький (1630, Кијев – 1690, Москва) украјински и руски музички теоретичар, композитор и аутор *Музичке граматике*, један од оснивача усаглашеног вишегласног појања. • Mikola Pavlovich Diletskii (1630, Kyiv – 1690, Moscow), Ukrainian and Russian musical theorist, composer and author of *The Musical Grammar* one of the founders of the harmonical polyphonic chanting.

³ Василий Поликарпович Титов (1650–1715), руски виртуоз, композитор и један од највећих представника хорског појања. • Vasili Polikarpovich Titov (1650–1715), Russian virtuoso, composer and one of the most significant representatives of choral chanting.

⁴ Иван Домарацький (прелом XVII и XVIII века) украјински композитор концерта и богослужбених песама за хорско извођење. • Ivan Domaratskyii (end of 17th / beginning of the 18th century), Ukrainian composer of concerts and liturgical choral pieces.

обреду, иако је у православном обреду једногласно појање било у оптицају. Писаних података о хорским активностима у Араду имамо још из 1826. године, што је свакако претходило оснивању музичке школе у истом граду 1834. године. Надовезујући се на ове чињенице, можемо замислити и рад Саве Текелије и певачког друштва из Арада као саставни део културног и духовног живота Арађана у првим деценијама деветнаестог столећа.

Према горе изложеним чињеницама можемо изнети пар закључака. Чињеница јесте да је у Араду залагањем Саве Текелије интересовање за уједначено хорско појање било изражено, што је свакако један од првих покушаја овакве врсте на целом културном, музичком и духовном српском простору. Како је српско црквено појање пренешено усменим путем, и тек појавом Корнелија Станковића, који је извесно време пре својих студија провео у Араду, почело да се хармонизује за хорско појање и бележи помоћу западњачког нотног система, интересовање и жеља Саве Текелије да црквену музику унапреди и обогати видно доказује његово интересовање да се у српско богослужење унесе полифоно појање по руском узору под маском западне хармонизације, а да у те хорске дружине унесе женске гласове или укључи децу у црквеном појању. Како недостају довољни подаци о неком арадском певачком друштву из тог периода није искључиво ни да је Сава Текелија био спреман да финансијски подржи и ангажује неко страно певачко друштво, и да је за њих прибавио из Кијево-Печерске лавре 1811. године једне од најбољих или

rite, although monophonic singing was in circulation in the Orthodox rite. We have written information about choral activities in Arad from 1826, which certainly preceded the founding of a music school in the same town in 1834. Building on these facts, we can also imagine the work of Sava Tekelia and the singing company from Arad as an integral part of the cultural and spiritual life of the people of Arad in the first decades of the 19th century. According to the facts presented above, we can state a couple of conclusions. The fact is that in Arad, through the efforts of Sava Tekelija, interest in uniform choral singing was expressed, which is certainly one of the first attempts of this kind in the entire cultural, musical and spiritual Serbian area. As Serbian church singing was transmitted orally, and only with the appearance of Kornelije Stanković, who spent some time in Arad before his studies, he began to harmonize it for choral singing and record it using the Western notation system, Sava Tekelija's interest and desire to improve church music and enrich clearly proves his interest in introducing polyphonic chanting on the Russian model under the guise of Western harmonization into Serbian worship, and to introduce women's voices in those choral groups or to include children in church singing. As there is a lack of sufficient data on any Arad singing company from that period, it is not exclusive that Sava Tekelija was ready to financially support and engage a foreign singing company, and that he procured for them from the Pechersk Lavra in Kiev in 1811 one of the best or most widespread musical instruments

најраспрострањенијих музичких духовних композиција. Анализирајући садржај самих рукописа опажа се да је Сава имао за циљ да усаглашено хорско појање примени најпре у цркви, јер су присутне литургијске песме, а такође и да певачко друштво оспособи за разне концерте духовног и световног карактера. Сава је поменуте рукописе донео за практичну употребу, не само да употпуни своју библиотеку, тим више што њему музика и музиколошка вредност није била страна, знајући да је био изврсни познавалац флауте. То уједно сведочи и његова композиција или запис одговора на литургији које је транспоновео у нотама, пре него што ће то учинити сам Корнелије Станковић, доказујући још једном виртуозност и музичку писменост Саве Текелије.

Све ово води на општи закључак да је Сава Текелија у кругу Арађана створио једно веома важно језгро, музички надарених личности, које ће касније прерасти у значајне музиколошке институције, које су предњачиле од свога оснивања. Од велике је важности да се у будуће музиколози изјасне по питању музичке вредности изложених рукописа и, по могућству, одреде циркулацију ове врсте црквене музике како на српском духовном и културном простору тако и шире. Такође упоредном анализом и наслеђеним црквеним појамом у парохјским црквама Поморишја и широм Баната може се тачније установити утицај руског црквеног појања, његови аутори и дали је Саве Текелија могао бити први записивач или композитор црквене музике међу Србима на овим просторима.

spiritual compositions. Analyzing the content of the manuscripts themselves, it can be seen that Sava aimed to apply harmonized choral singing first in the church, because liturgical songs are present, and also to train the choir for various concerts of a spiritual and secular nature. Sava brought the mentioned manuscripts for practical use, not only to complete his library, especially since he was no stranger to music and musicological value, knowing that he was an excellent connoisseur of the flute. This is also evidenced by his composition or record of responses to the liturgy, which he transposed in sheet music, before Kornelije Stanković himself would do it, proving once again the virtuosity and musical literacy of Sava Tekelija.

All this leads to the general conclusion that Sava Tekelija created a very important core of musically gifted personalities in the circle of Aradians, who would later grow into significant musicological institutions, which have been leading the way since their foundation. It is of great importance that in the future musicologists make a statement about the musical value of the exhibited manuscripts and, if possible, determine the circulation of this type of church music both in the Serbian spiritual and cultural space and beyond. Also, through a comparative analysis and the inherited church singing in the parish churches of the Mureș Valley and throughout Banat, the influence of Russian church singing, its authors and whether Sava Tekelija could have been the first recorder or composer of church music among the Serbs in these areas can be established more accurately.

Музыкальный фрагмент с нотами и текстом: **КОНЦЕРТЫ НАПЯТЬ ГОЛОСОВЪ ДИШКАТЪ I**. Включает иллюстрацию креста и савву.

Музыкальный фрагмент с нотами и текстом: **КОНЦЕРТЫ НАПЯТЬ ГОЛОСОВЪ АЛТЪ I**. Включает иллюстрацию Девы Марии.

Музыкальный фрагмент с нотами и текстом: **КОНЦЕРТЫ НАПЯТЬ ГОЛОСОВЪ БАСЪ I**. Включает иллюстрацию креста.

Музыкальный фрагмент с нотами и текстом: **КОНЦЕРТЫ НАПЯТЬ ГОЛОСОВЪ АЛТЪ 2**. Включает иллюстрацию креста.

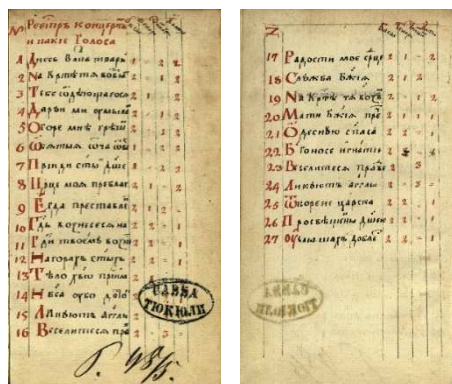
Музыкальный фрагмент с нотами и текстом: **КОНЦЕРТЫ НАПЯТЬ ГОЛОСЪ БАСЪ ИДИШКАНЪ 2**. Включает иллюстрацию Девы Марии.

Всестр концртани
полни говенима 1
Атесъ Вилтаари 1
Накретъ тв ковани 2
Твс Ордюнагола едъ 3
Ардюна имани 4
Едгор мнъ еркъитъ 5
Опакто вна шкеритъ 6
Прити стн днъ и соа 7
Царни моа прквалъ 8
Егда преставани прко 9

САВВА ТЮКЮМЪ 48

Гди концртани 10
Гди твб концртани 11
Нагорари стн тра 12
Твблн рркъи прн 13
Нвеса врсъ днъ 14
Анвонъ Анвонъ 15
В свантеса Прквн 16
Радостн моа еркъ 17
Славбна Вркъ 18
Нвкретъ тв коу 19
Мв стн Бжн трнъ 20
Однбнво сплн 21

Врбносъ нпание 22
Всепантеса прквн 23
Анвонъ Анвонъ 24
Шкорен прквн 25
Посакцннъ Анвонъ 26
Врвмшаръ довалъ 27

ЛИТЕРАТУРА • REFERENCES

Гавриловић, В. (2003). *Породица Текелија. Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века* (Зборник међународног научног скупа). Нови Сад: Музеј Војводине

Герасимова-Персидска, Н. О. (1991). *Українські партесні мотети початку XVIII століття з Югославських зібрань*. Київ

Јашин, С. (2021) *Задужбине и задужбинари у српској православној епархији темишварској. Исходишта*, 7, 95–112

Милосављевић, В. (1998). *Сава Текелија и српска мисао*. Београд

Поповић, М. & Отић О. (2023). *Сава Текелија (1761–1842)*(Каталог изложбе). Нови Сад – Темишвар: Музеј Војводине – Савез Срба у Румунији

Рашковић А. (2016). *Руска црквено-појачка традиција у Српској Православној Цркви. Српска теологија данас*, Београд, 58–67